

JOBBAGYPANASZOK A XVII. SZÁZADI NÓGRÁD MEGYÉBŐL, AVAGY A TÖRTÉNELEM DETERMINÁLTA NYELVHASZNÁLAT EMLÉKEI

1. A TELEPÜLÉSI ÉS TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

„A nyelvhasználat bármely szeletének a leírásához hozzátartozik a közösség életének a megismerése is” – írja Kiss Jenő a társadalom és a nyelvhasználat viszonyáról. (Kiss 1995:40)

A Humboldt-Sapir-Worf-hipotézis értelmében az egész kulturális-társadalmi milió a nyelv által determinált. Herman József a nyelvtörténet és a történelem kapcsolatáról szóló tanulmányában (Herman 1983) szintén felhívja a figyelmet arra, hogy a nyelvtani rendszer változásait, egyáltalán a nyelvet társadalmi-történelmi közegében kell vizsgálni, ezen adottságoknak, eseményeknek alapvető szerepük van abban, hogy közvetetten módosítsák a nyelvi szerkezetet.

A külső nyelvi tények, melyek egy adott korban a történelmi, politikai, gazdasági, művelődéstörténeti, vallási, pedagógiai, stb. háttérrel képezik, kisebb-nagyobb mértékben hatnak a nyelvhasználatra és befolyásolják a nyelvi változásokat. Zelliger Erzsébet véleménye szerint a külső történelmi események önmagukban nem idéznek elő változásokat, csak akkor, ha népmozgalmakkal járnak, amelyek a kommunikációs igény átstrukturálódásához vezetnek. (Zelliger 1999)

Nógrád megye XVII. századi történetét alapvetően a török hódoltság határozta meg. A megye településtörténeti szempontból legfőbb jellemzője végvárrendszere volt, emellett nagyrészt aprófalvas településekből állt. A magyar nyelvterület peremvidékeit kevésbé érintette a törökdúlás, bár ezeken a területeken is, többek között az egykori Nógrád vármegyében, a török hatalom igen erőteljesen érezte hatását. A törökök megyénk területéről való kiverése sem hozta meg a megye lakossága számára az igazi békét. Állandóak voltak a váci és a hatvani törökök fosztogatásai és kisebb csatái a magyar végbeliakkal, de önmagában a kettős birtoklás – a magyar és a török földesurak adóztatása – is hozzájárult a megye lakosságának nyomorúságos életéhez. Ezt a bizonytalan időszakot veszélyhelyzetben a váratlan menekülések, békeidőben a visszatelepülés jellemezte. Sokszor csak a közeli erdőbe menekült a lakosság, nagyobb veszély esetén elsősorban északra vonultak az emberek. Mivel a megyében a nagybirtokok voltak a meghatározóak, ezért a birtokon belüli vándorlások, melyek egyéni kezdeményezésre vagy tudatos telepítések hatására történtek, alig észrevehető változásokat eredményeztek a népesség összetételében. A népesség folytonosságát egy-egy község felégetése vagy a lakosság hosszabb időre való elmenekülése is megszakíthatta.

2. A NYELVI HÁTTÉR

„A XVI–XVIII. század közti időben a magyar nyelvterület település- és népi-segértörténeti viszonyaiban nagy jelentőségű változások történtek, melyek a nyelvjá-rások életét erősen befolyásolták.” (Benkő 1957:84)

A XVII. századtól megnövekedett a politikai életben a köznemesség súlya, s körükben bizonyos fokú iskolázottság – írni-olvasni tudás, a latin nyelv ismerete – erkölcsileg szinte kötelezőnek számított. Nyelvében azonban e tanultabb réteg közelebb áll a parasztsághoz, a tanulatlan réteghez, így érintkezési nyelvük is a magyar. Műveltség, irodalmi olvasottság és nyelvhasználat tekintetében alig volt eltérés a XVII. századi magyar társadalom alsóbb és felsőbb rétege között. A tár-sadalom középrétegének (a közigazgatási tisztviselőknek, tanítóknak, jegyzőknek, kántoroknak) műveltségi színvonala egyenetlen, vannak körükben magasabban, alacsonyabban iskolázottak egyaránt. A nyilvánosan szereplő ember számára e korban a latin nyelv ismerete volt fontos, a magyar nyelv bizonyos mértékig hát-térbe szorult.

2.1. A LAIKUS LITERÁTUS RÉTEG

A XVI. században létrejött a társadalomnak egy új rétege, a laikus literátus ré-teg, amelynek tagjait deákoknak nevezték. Ez az egyházon kívüli világi értelmiségi csoport iskolázottságából adódóan, hivatalból használja a latin nyelvet. Nem min-den kommunikációs helyzetben köti a deákokat a latin nyelv, legalábbis nem min-dannyiukat köti, hisz a XVII. században műveltségét, tanultságát és alkalmazási körét tekintve, latin tudását illetően sokféle deák létezett. A török deákok a magyar urak és főtisztek zsoldján élve a török leveleket fordígtatták magyarra. A hadi nó-tárius vagy seregdeák a végházakban és a kastélyokban működött, a várkönyveket, mustralajstromokat írta, szolgák elszegődését foglalta írásba. A számtartó vagy számadó deákok az adószedésnél, a tized beszolgáltatásánál működtek, ezért rend-szerint a községek tartottak ilyen deákot. Az úriszékek, seregbíróságok és a tör-vénylátó testületek XVI–XVII. századi íródeákjait szék deákjának nevezték. Az ún. írogató deák az apróbb-cseprőbb írniaivalókat végezte bizonyos helyeken. Az úri módnak elengedhetetlen feltétele volt a jó tollú deák: minél több deákja akadt valakinek, annál nagyobb volt a tekintélye. Volt olyan úr, aki külön magyar, latin és német deákot is tartott. A prókátordeákok a városi latin iskolák deákjai, akik az íródeáki tisztre és a perekben való írói munkára is alkalmasak voltak. A latinul nem tudó ún. parasztdéák a kisebb iskolákban a vallásra, az énekekre és az írás-olvasás mesterségére tanította a gyermekeket.

A laikus literátus réteg kialakulásának, a deákság megjelenésének hatása bizonyos értelemben haszna, más szempontból – különösen a latin nyelv terjesztése miatt – kára a magyarnyelvűségnek, hátráltatója az egységes magyar nyelv kialakulásának.

Több nyelvész ezzel ellentétben úgy gondolja, hogy a deákok a nyelv egységesítő folyamatának egyik legfontosabb résztvevői. Pais Dezső (Pais 1954) és Benkő Loránd (Benkő 1957) kiemeli azt a sajátos helyzetet, hogy az új literátus réteg, a „tanult emberek” az ország északi részére, a Felvidékre tömörültek, innen indult ki az egységesülő irodalmi nyelvre gyakorolt jelentős hatásuk. Nem véletlen tehát, hogy mai irodalmi nyelvünk, köznyelvünk alapjává az északi-északnyugati nyelvjárástípus vált.

2.2. A REGIONÁLIS NORMÁK

Nyelvészeti sablonként idézhetem több dialektológusunk, nyelvtörténészünk megállapítását, mely szerint a magyar nyelvtörténet nyelvjárások története. A XVI. században már feltételezhetően kialakult a mai nyelvjáróterületeknek viszonylag a maihoz hasonló elhelyezkedése, és ekkor indul el nyelvünk az egységesülés útján. (Vannak vélekedések, melyek szerint előbb, mások szerint később. Mindegyik vélemény lehet helytálló, attól függően, hogy milyen tényezőket veszünk figyelembe.) A normalizálódás kezdeti lépéseinek művelődéstörténeti, történeti, társadalmi, települési, gazdasági, vallási, pedagógiai-neveléstörténeti, azaz külső nyelvi hatásai ismertek a nyelvtörténettel foglalkozók számára. Az ország három részre szakadása, a török uralom, ennek kapcsán a telepítések, a népmozgalmak a nyelvjárások keveredését idézték elő, egyik területen honos nyelvi jellegzetességek kerültek más vidékek nyelvjárási közegebe, melyek folyton változó kiegyenlítődéseket és eltéréseket eredményeztek a magyar nyelvterületen.

A nyelvi-nyelvjárási helyzet alakulását a politikai, az egyházi és a gazdasági birtokhatárok, sőt a megyehatárok is befolyásolhatják. Hont és Nógrád vármegye közigazgatási képviselői bizonyára a palóc regionális köznyelvet beszélhették, hisz származásuk és hivataluk is ide kötötte őket nyelvileg. Török Gábor szerint ez a – XVIII. századra kialakult – rétegnyelv közelebb állhatott a nyelvjáráshoz, ezért konzerválólág is hatott rá. (Török 1964)

„Aki irodalmi nyelvünk, írott nyelvünk egységének kezdeteivel foglalkozik, elkerülhetetlenül szembetalálkozik a nyelvjárások problémájával; aki a magyar nyelvű írásbeliség nagyobb tömegű emlékeit a nyelvjárások történetére vonatkozóan akarja megszólaltatni, óhatatlanul belebonyolódik az egységesülési folyamat kérdéseibe.” (Papp 1961:10)

Hiába tehát a területhez kötöttség, a regionalitás, a kutató mégsem tudja elkerülni a XVI. századtól egyre erősebben alakuló norma hatásának vizsgálatát a kor szövegeiben. Ettől az időszaktól kezdve a magyar nyelvterület egyes régióiban kezdenek kialakulni a regionális vagy provinciális irodalmi nyelvek, amelyek a helyi nyelvjárások, nyelvjáróterületek egységesültebb nyelvváltozatai. Bárczi Géza jól érzékelteti ezen nyelvváltozatok átmeneti helyzetét: „a köznyelvnek kevésbé művelt változatai, melyeken mind erősebben mutatkozik tájnyelvi színeződés, szinte

észrevétlen átmenetekben vezetnek a másik pólushoz, a népnyelvhez. Ezek a változatok kuszán fonódnak egymásba, elhatárolni őket sem egymástól, sem a két szélső pólustól nem lehet.” (Bárczi 1947.b:93)

A XVI. században még több, kisebb területeket átfogó regionális norma létezett, a XVII. századra csökkent a számuk, egy-egy egységesültebb nyelvtípus már nagyobb területre terjedt ki. A XVII. századi Nógrád vármegyében a beszélt nyelv még mindig a palóc nyelvjárás, az írott nyelvben azonban a keleti-északkeleti regionális norma jelenségei mutatkoznak.

A keleti-északkeleti terület XVII. századi normáját az *i*-zés kerülése jellemzi (néhány ingadozó alaktól eltekintve); az egytagú szavakban szóvégen az *ú, ű* helyett *ó, ő* áll (pl.: *ló, kő*); normatívak a *tött, vött, lött* alakok. A többes szám harmadik személyű birtokos személyjel az *-ok, -ök, -jok, -jök, -ék, -jék*. A határozóragokat az ingadozás jellemzi: egyaránt létezik a középzárt magánhangzójú *-ból, -ből* és a zártabb magánhangzójú *-búl, -búl* típus.

A magyar nyelv XVII. századi alakulása kétirányú: egyfelől integrálódó a folyamat, egy egységesült nyelvváltozat felé haladnak a nyelvjárások fölé rendeződő regionális normák; másfelől differenciálódó a hatás, ugyanis ez az a nyelvi korszak, amikor megindul a visszanyelvjárásiasodás folyamata. A XVII. századi nyelvemlékek vizsgálata tehát alapos körütekintést igényel a nyelvtörténéstől, a történeti dialektológustól. Az itt bemutatott jobbágylevelekből is nehéz kihámozni a palóc dialektus sajátosságainak és az északi-északkeleti regionális normának a jelenségeire utaló vonásokat.

2.3. A LEVÉLÍRÓ SZEMÉLYÉBŐL ADÓDÓ NYELVI PROBLÉMÁK

Deme László felveti tanulmányában (Deme 1953) a „fej és a kéz” problémáját, a szöveget fogalmazó és lejegyző személy azonosságának, illetve eltérésének a problémáját. A levéltárakban ma megtalálható levelek többsége diktálás útján keletkezett irat, hisz a magas rangú urak, a hivatalt is vállaló nemesek, földesurak, még ha tudtak is írni, leggyakrabban deákokat alkalmaztak; a jobbágyleveleket pedig jószerivel szintén a deákok jegyezték le, mivel az alacsonyabb társadalmi rétegből származó emberek nagy része írástudatlan volt. Ez pedig felveti azt a kérdést, hogy a levél írójának vagy diktálójának kell-e tulajdonítanunk a nyelvi elemzés útján kikövetkeztetett nyelvvállapot sajátosságait, az élőnyelv hiteles vizsgálata-e ez vagy csupán írásvizsgálat.

A lokalizálhatóság előnyt jelent, mégis buktatót rejthet akkor, amikor a levél szerzőjének anyanyelvjárására akarunk következtetni. A szöveg keletkezési helye ugyanis nem mindig azonos a levélíró anyanyelvjárásának területével. Ennek oka egyrészt a történelmi háttérben rejlik, abban, hogy a török hódoltság idején megindulnak a népmozgalmak: az etnikumok vándorlása, a telepítések, ennek nyelvi hatásaként a nyelvjárás-keveredések, a nyelvi integráció. Másrészt: a levélíró deákok

nem feltétlenül maradtak tanulmányaik után lakóhelyükön, új működési helyre, más nyelvjárási területre kerülve saját nyelvjárásukat, avagy a területi normájukra jellemző nyelvváltozatot használták a szöveg lejegyzésekor. Mivel a levélíró a kor viszonyaihoz képest művelt ember, ezért műveltségéből adódóan igyekszik kerülni a nyelvjárási elemeket, próbál közelíteni valamiféle egységes nyelvváltozathoz. A nyelvjárásiasság feltárásakor ez akadályt jelenthet.

Az itt bemutatott levelek íróinak kilétét nem tudjuk megállapítani. Annyi bizonyos, hogy tanult, a kor viszonyaihoz mérten művelt, az egyszerű jobbágyoknál, akiknek nevében írják a leveleket, mindenképpen műveltebb, latin nyelvtudással is rendelkező egyének. A levelek lejegyzői lehettek a faluban működő deákok, a helybéli papok vagy licentiatikusok (latin műveltséggel rendelkező tanult emberek, egyházi személyek).

3. JOBBÁGYPANASZOK A XVII. SZÁZADI NÓGRÁD MEGYÉBŐL

Az alább közölt jobbágypanaszok XVII. századi levéltári iratok, melyek az egykori Nógrád vármegye területén keletkeztek. Öt falu lakóinak panasza abból az időszakból, amikor az állandó bizonytalanság, a magyar és a török földesuraktól sanyargatott nép nyomorúsága jellemezte a jobbáglétet. A kisoroszi bíró, a falu esküdtszei és lakói pénzbeli „szorongattatásik” miatt fordulnak segítségért a vármegyéhez, a nagyoroszi bírák és esküdtek aggasztó kérdéseikre várnak választ a vármegye alispánjától. A szalmatercsi jobbágyok a faluban tartózkodó német katonák ellátása miatt fordulnak panasszal a vármegye közgyűléséhez. Lőrinciből négy lakos kér segítséget a vármegye alispánjától a sóvásárlás körül kialakult bonyodalom miatt. Az ecsegi lakosok, hasonlóan a szalmatercsiekhez, a háborús helyzetből adódó, „nyakukon lévő elviselhetetlen terhek” miatt panaszkodnak a vármegyének.

Az állam- és közigazgatási határok változása miatt a XVII. században még Nógrád megyéhez tartozó települések egy része ma más ország vagy megye területéhez tartozik. Az egykori Nógrád vármegyei Kisoroszi és Lőrinci ma Heves megye része, Ecseg a mai Nógrád megye déli, Nagyoroszi a délnyugati területén található, Szalmatercs a megye északi részén, a 22. főközlekedési út mentén fekszik.

A Nógrád Megyei Levéltár gyűjteményéből származó öt levelet eredeti helyesírással közöljük. Az eredeti levelekben használt gyakori rövidítések feloldását az átírt szövegben zárójelben adtuk meg. A korabeli írásmódból adódó olvasatbeli nehézségeket, a latin kifejezéseket és a szöveghez kapcsolódó történelmi vonatkozású utalásokat a lábjegyzetben közöljük. A levél szövege után zárójelben megadjuk pontos fellelhetőségi helyüket.

A levelek nyelvezetében a latin elemek magyarral való keveredése azt a fentebb is említett helyzetet feltételezi, hogy a panaszok lejegyzői latin műveltséggel rendelkező deákok. A megszólítási, üdvözlési formulák és a búcsúzó, levelet záró elemek sablonszerűek, a kor szokásának megfelelően hosszan kifejtett, sokszor

körmondatos szerkesztésű jókívánságok, melyek csupán tiszteletet kifejező, sablonos gondolatok, nem pedig a levél tartalmi egységei. Ezek a nyelvi formák iskolában elsajátított, tanult írásbeli nyelvi elemek, melyek használata azt feltételezi, hogy ezek írója többé-kevésbé, legalábbis a kor viszonyaihoz képest művelt ember. A lejegyzett szövegben ezeket a stilisztikailag gondosan szerkesztett üdvözlési és búcsúzó nyelvi elemeket kurzív betűtípussal emeltük ki.

Az alább közölt szövegek nyelvvizsgálatokor nehezen húzható meg a palóc nyelvjárás és a keleti-északkeleti regionális norma jelenségei közti határvonal. Például e terület XVII. századi normáját a *-ból, -ből* típusú határozóragok esetében az ingadozás jellemzi. Az itt bemutatott levelek mindegyikében a zártabb alak jelenik meg, s leggyakrabban annak is rövid magánhangzós párja (*-bul, -büh*), amely akár nyelvjárási elem is lehet a szövegekben.

Az alábbi levelek alapján bizonyítható, hogy a XVII. században az íródeákoktól származó írásművekben félreismerhetetlen bizonyos nyelvi normák jelentkezése, egyes nyelvjárási alakok kerülése. Nem jár ez a törekvés teljes sikerrel, mert az írásokon át-áttör a nyelvjárásiaság. A normaérvék még a század végén sem elég szilárd, a beszélt nyelv még maga a nyelvjárás, bizonyos rétegekben inkább nyelvjárásias, legalábbis nyelvjárásiasabb, mint az írás. A nyelvjárástípusok és a regionális normák kiegyenlítődéséből alakult egységes köznyelv, illetve irodalmi nyelv a XIX. század terméke.

KISOROSZI JOBBÁGYOK PANASZA (1692. MÁRCIUS 4.)

*Címzés: A Tekintetes Nemes Nograd Varmeg[y]ének, minekünk Jó k[egye]lmes Ura-
ink[nak] eő N[a]g[yság]ok[na]k es eő k[egye]lme[k]ne[k]*

Loſonczt.

*Tekintetes Nemes Nogradvarmegye,
Minekünk Jó k[egye]l[me]s Uraink.*

El kerülhetetlen keppen kellet N[a]g[yság]tokat és k[egye]lmeteket Sok Borongattatáſink miat Tudoſitanunk, melyetis az ket Curren[ekbül]² Bölcsen meg itélhet es meg érthet, N[a]g[yság]tok és k[egye]lmetek. Annak okáért alázatoſsan könyörgünk Meltoztaſsek prolegalni³ bennünket hogy végſő puztulaſunk ne következik. SzolgaBiro Bene András Ur[nak] Curren[eis] (...) érkezve hozank, azert nem küldhettük embereinket hamareb; *Toábra ajalván az N[a]g[yság]tok es*

¹ Az ſ a korabeli helyesírásban az s egyik tipológiai változata.

² a két korábban írt levélből

³ biztatni, figyelemre méltatni

*k[egye]lmetek Gratiajab[a] magunkat kivanyuk irásunkis találja N[a]g[yság]tokat es
k[egye]lmeteket szerencsés⁴ boldog óráb[an] Jó egé[ség]ben
N[a]g[yság]tok[na]k és k[egye]lmetek[ne]k,*

engedelmes szolgálai

Datum Kis Oroszi
die 4 mar[cius] 1692

Kis Oroszi Biro több
E]kűttivel es Lakóival

p. s. Az Nagy Oroszi Nemet Kapitannak fizettünk eddig florenensis⁵ 24 toabra
penig mi tevők legyünk az N[a]g[yság]tok és k[egye]lmetek parancsolatjatal va-
runk.

(NML IV. 1. b. 2. 1692. március 4.)

NAGYOROSZI LAKÓINAK LEVELE (1692. OKTÓBER 31.)

*Mint nagy bizodalmas s jó akaró Urunk[na]k köv[et]ősséggel valo Szolgalatunkot ajánlunk
k[egyelmedne]k.*

Minek utánna vettük volna k[e]g[ye]l[me]d parancsollattját, mellybül értettük
k[e]g[ye]l[me]d kívánságát; Tudniillik hogy a' miket Szolgabíró Ur Őcsitül,
ugymind nem igaz úton járotul, elnyertük vólt, azokat k[e]g[ye]l[me]d
Parancsollattjara viSza térítenénk; azt a' mint illendő dolgokban tartozunk ennek
utána-is./ mindgyárt meg-cselekedtük: Azon útal egy kis alázatos irásunkkal
tudositottunk k[e]g[ye]l[me]d[e]t, hogy méltoztátna k[e]g[ye]l[me]d tudunkra
adni, gazolhattyae Nemes Varmegye Szolgáia az ő Felsőge ujottan kiadatot Nagy
és Kis Orosziak[na]k Czimerit s- Adományát? vagy Sem? és következendő képpen
áde hellt nemes Varmegye azon ő Felsőge maga kegyelmes gratiajábúl⁶ adatot
Adomannak? vagy Sem? De mivel nem vettük Sem[m]ji választot⁷ kegyelmedtül:
Ujjonnan egy kis irásunk által alázatosan kérünk kegyelmedet mint nagy jo akaró
Urunkot, méltoztassék k[e]g[ye]l[me]d felől emlitet dolgokrúl ezen Emberünk
által minket tudósítani, ne talántán mondassék hogy az k[e]g[ye]l[me]d bölcs taná-
csával nem élünk. A mellet arrul-is méltoztassék k[e]g[ye]l[me]d tudósítani vanne tudtára
k[egyelmedne]k, hogy Nagy Oroszit tűzzel, vassal a' Nemes Vármegyével feneget-
tük,⁸ ugy gondolnank mink Edes Vice Ispán Ur hogy még Gomorha és Szodoma
Várasinak bűneit Nemes Varmegye ellen nem követtük-el. *Azért nagy Alázatossággal
kérünk mint nagy jó akaró Urunkot vehessük ezen Emberünk által k[e]g[ye]l[me]d bölcs
valasztyát.* Datum in Nagy Orosz Anno 1692 31 8bris.

⁴ Az β a korabeli heylesírásban az sz egyik jele.

⁵ florenus 'forint'; pénznem

⁶ jóindulattal

⁷ választ

K[egyelmedne]k Szomszédtságban lévő alazatos Szolgái
Nagy Oroszi Birák es Eskütek.

(NML IV. 1. b. 1692. október 31.)

SZALMATERCSI JOBBÁGYOK PANASZA (1694)

Tekintetes Nemes Varmegye!

Hogy az Ur Isten szerencses jó egészségel dolgaiban boldogh elő menetellel megh algya szívünk szerent kivanyuk, Ez alazatos Supplicationkaka⁸ kelletek Nag[yság]tok K[e]g[yelme]tek sine eleiben folyamodnunk ez elmúlt három estendővel Segyn helyünkben bizonyos Jamu⁹ nemetesegh harmad napigh leven kikre is huszhon hétt forintott kóltótunk, Tavaly Estendőben Jagon¹⁰ leven bizonyos Nemettesegh annak is attunk kétt killa¹¹ Tißen ött kenyerett Ugan Taval estendőben reank Jalott edgy Compania Nemett annak is attunk kétt Beker Jénat killenczed fel kila Zabbott, Ugan ez el multt arataskor Zabbott, Ugan ez el multt arataskor Jagon halvan¹² bizonyos Nemettesegh annak is attunk negh killa abrakott hußon ótt kenyerett, Ugyanezen estendőben Kis Honth Var[me]g[yé]ben menó nemettnek attunk hattot fél killatt melyen is megh kellett volna fizetni de edgy nemett forintot többett nem attak azért kertünk nolyas forintott, mely irant alazatossan kerjük N[a]g[yóság]tokat K[e]g[yelme]tekett mind másokhoz mutattvan gratiajatt hozánk is melita[ta]ssal vagy edgybül vagy másbul sok kölcsögünkett acceptalni kiert az nagy Istenis megh fizeti K[e]g[yelme]tekene]k K[e]g[yelme]tekene]k (kétszer leírva!) kivanyuk Isten elte]se Jamos estendeig N[a]g[yóság]tokat K[e]g[yelme]tekett szerencsesen.

N[a]g[yóság]tokna]k K[e]g[yelme]tekene]k alazatos Segény

Jobbagy

Jalma Tercsi Lakosok

Köbön]égsen

(NML IV. 1. b. 1694)

⁸ supplicatio: kérvény

⁹ számú

¹⁰ Ma: Karancsság; a szomszéd község.

¹¹ kila: súlymértékegység, kb. 25, 2 kg

¹² hálván, megszállván

NÉGY LŐRINCI LAKOS PANASZA (1694)

Címzés: Nemzetes es Vitezlő N: N:¹³ Nemes Kis Nograd VarMegye Vicze Ispanyanak, nekünk nagy jo akaro Urunknak, ő Urasaganak adassek nagy alazatossan

Uraságnak mint nagy jo akaro Urunknak ajanlyuk alazatos solgalatunkot, es I[ste]n algya, eltesse Urasagodat kivanta lelki és testi szerencset es Üdvösseges jokkal kivanyuk

Mi Lőrinczi lakossak nemelyek közülünk kénberetettünk Urasagodat mint jo bizodalmas Urunkat alazatossan requiralnunk¹⁴ Im az el mult Napokban törtent ilyen allapot raitunk, midün Tokaibul valami keves sot hoßtunk volna el adny valot, kit a magunk búkségére mindenüt mind reveken vamokon es harminczadokon¹⁵ igassagossan eleget tettünk Egerbenis be mentünk a Vámra es Harminczadra otis Bokas berent a mivel tartoßtunk midenetrül eleget tettünk, el bocsatotak bekevel a regiakatis¹⁶ ki atuk, azon harmadnap mulva rajtunk küldöt az Egri Contra¹⁷ le arestaltatta¹⁸ a sot, ismet el jöt az Egri sos Ur a Budai Nemes Kamararul¹⁹ vißa jüteben hozank megent ujobban le arestalta ő K[egyel]m[é]ért a sot mondvan aßt legyen le arestalva a so mind adig miglen föl ßabadetom, mert ößve veßet a sos Ur Egri harminczadossal es a Contraval ami hoßtunk so veget, mivel a Contra el bocsajttot bennünkköt a sos Ur hire nélkül, es ez okert mar inquiraltat²⁰ a sos Ur a Contra ellen, imar nem tuggyuk mi leßßen a ki menetele, mi ßegen emberek leven felunk a kartul hanem kerjü Urasagodat mint bizodalmas Urunkot, mi tanacsot ad Urasagod felöle, avagy meltoßassek Urasagod ha lehet meg orvoslany mihez alkalmaßtassuk magunkot, *Ezekutan I[ste]n sokaig eltesse Urasagod minden Cselegyevel együt*

Uraságnak Maradvan leg kiseb jo akaro solgai mi Lőrinczi lakossak

Anno 1694

Szabo Istvan

Ludany Matyas

Ludany György

Nagy Péter &

Schriptum in pago Lőrinczi

¹³ Méltóságjelölő megszólítás rövidítése, vonatkozhat egyaránt a nagyságos, a nemes, a nemzetes szóra.

¹⁴ (meg)keresni

¹⁵ Révjog, vámjog, harmincadvám: ún. regálék, királyi haszonvételi jövedelmek. A rév- és a vámjog ún. regalia minora (kisebb királyi regáléjövedelem), melyek a XVII. századra városi jogokká lettek. A jura regalia majora (a nagyobb királyi haszonvételek) közé tartozott a sómonopólium és a harmincadvám, amely a királyi kincstár bevétele volt.

¹⁶ Valószínű: regálékat, királyi adókat.

¹⁷ ellenőri hivatal

¹⁸ aresto, arestare: lefoglal

¹⁹ A Magyar Kamara a királyi javak tárolóhelye, itt gyűjtötték a regálékat.

²⁰ vizsgáltat

P.S hißem tугya Urasagod hogy tilalma nem volt Tokaibul sot ne legyen az ő Fölsege sojabul hozny ezekre a Varmegyekre, mi Babagyaban igassagossan jartunk. Jollehet a regiákat Hatvany Praepost²¹ Uram föl vete Becsben mondvan aßt azon leßen hogy vegben vißi dolgunkot.

(NML IV. 1. b. 1694)

ECSEGI LAKOSOK PANASZLEVELE (1694. DECEMBER 15.)

Tekintetes Nemes Uarmegye²²

Hogy ez reánk köüetkezendö ß[ent] Innepeke²³ érie s eli²⁴ mulassa ßerend²⁵sen s boldogul N[agyságod] es ke[gye]lmetek kinán[n]yuk ßüue[en]

Keseruesen kelleik Nag[yság]toknakés ke[gye]lmeteknek ezen nyakúnkon léwö el wífelhetetlen terhúnknek nagy wóltat jelenteni, a mint hogy lehetetlen nekúnk ezen dolgot véghez vinnúnk, miuel hogy itt nyomorúlt helyúnkbeni²⁶ vagyon 14 marha es három Bemély egy Bekér Mesterrel egygyütt, az Szölő²⁷ön²⁴ léwö Kapitanyi²⁸ pedig rettenetes paranczollattal és kéré²⁸ssel terhel bennúnkot, az mely ugy annyra meg ijesztet és el kedvetlenitet bennúnkot, hogy az Isten tугygya hogy s mikint léßen uégrei²⁸ dolgúnk, aminti²⁸ tугygyák az T[ekintetes] N[emes] V[ármegye] közinkben waró böc²⁸ületes Tí²⁸ztei miczodás ßegény emberek lakiák nyomorúlt helyúnkot.

Kihez képe²⁸lt kelleik ezen nyomorúlt igyúnbent²⁵ N[agyságtokat] ke[gye]lmeteket requirálnánk²⁶, hogy tekintvén ezen fellyeb enumerál²⁷ nyomoru²⁸lagos állapotúnkot, méltozta²⁸sek in²⁸stantiankat revideálni²⁸, és ezen falúnkban léwö marhakat bére²⁸sektül egygyütt uagy el oßlatni az Vármegyében, vagy pedig ingyen való tartá²⁸st ne tegyúnk nekik, mert egy áltaban fogwa bizony lehetetlen Szölösre i²⁸ gazdalkodnánk es ezeket²⁸i marhájtül tartanúnk, mely Nag[yság]tok és ke[gye]lmetek hozzá²⁸nk mutatando ke[gye]lmes gratiáiát ha mi meg nem solgalhattuk az menybeli I[ste]n meg iutalmazoia leßen. maradwan kegyes wála²⁸z uáro ßegény solgai N[agyságtoknak] es ke[gye]lmeteknek

Ecsek di 15 Decembry

Anno 1694

*Ecseki Lakosok solgálúnk
ßerettel.*

(NML IV. 1. b. 1694. december 15.)

²¹ a káptalan feje, elöljárója

²² Ennek a levélnek az írója a kor szokásának megfelelően a *v* betűt *u*-val írja.

²³ A levél keletkezésének idejéből következően karácsonyi és újévi ünnepi kívánsággal kezdődik a levél.

²⁴ Ma: Mátraszőlős.

²⁵ ügyúnkben

²⁶ megkeresúnk

²⁷ előszámlált, felsorolt, bemutatott

²⁸ kérelmúnkot ismét megvizgálni

FORRÁSOK:

- BÁRCZI GÉZA 1947. a *Régi magyar nyelvjárások*. Különlenyomat a Magyar Népkutatás kézikönyvéből. Budapest
1947. b *A történeti nyelvjárás kutatás*. Magyar Nyelv, XLIII, 81–91.
- BÁRCZI GÉZA-BENKŐ LORÁND-BERRAR JOLÁN 1967. *A magyar nyelv története*. Budapest
- BARTAL ANTAL 1901. *A magyarországi latinság szótára*. Budapest
- BELITZKY JÁNOS (szerk.) 1972. *Nógrád megye története 896–1849*. I. kötet. Salgótarján
- BENKŐ LORÁND 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest
- BOROVSKY SAMU [1911] *Nógrád vármegye*. Magyarország vármegyei és városai. Budapest
- DEME LÁSZLÓ 1953. *A magyar nyelvjárások néhány kérdése*. Nyelvtudományi Értekezések 3. Budapest
- HERMAN JÓZSEF 1983. *Nyelvtörténet és történelem: Magyar Tudomány*. Új folyam XXVIII, 721–30.
- HORVÁTH ISTVÁN 1997. *Nógrád megye történelme*. Nógrád megye kézikönyve. Budapest, 29–51.
- KISS JENŐ 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest
- PÁLMÁNY BÉLA 1988. *Nógrád vármegye újratelepítése, benépesülése és az agrártermelés fellendülése a török kiűzése után 1683–1728*: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XIV. Salgótarján, 167–241.
- PAIS DEZSŐ 1954. *A magyar irodalmi nyelv*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 83. Budapest, 125–153.
- PAPP LÁSZLÓ 1961. *Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában*: Nyelvtudományi Értekezések 25. Budapest
- TÖRÖK GÁBOR 1964. *A Börzsöny-vidék nyelvjárástörténetének települési háttere*. Nyelvtudományi Értekezések 45. Budapest
- ZELLIGER ERZSÉBET 1999. *Gondolatok a magyar nyelvtörténet szociolingvisztikai szempontú megközelítéséhez*: Magyar Nyelvjárások. Debrecen, 505–12.